

URBANIZATSIYA JARAYONLARINING MAHALLIY IQTISODIYOTGA TA'SIRI (O'ZBEKISTON MISOLIDA)

Fayzullayev Jonibek Mambetsaliy o'g'li

Alfraganus university dotsenti, PhD

Ollayorov Behruzбек Sardor o'g'li

Alfraganus university Iqtisodiyot yo'nalishi talaba

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16911607>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 10-Avgust 2025 yil

Ma'qullandi: 15- Avgust 2025 yil

Nashr qilindi: 20- Avgust 2025 yil

KEYWORDS

*urbanizatsiya, mahalliy
iqtisodiyot, infratuzilma,
Toshkent, Samarqand,
Namangan, hududiy
rivojlanish, xizmatlar sohasi,
sanoat zonasi, turizm, strategik
yondashuv.*

ABSTRACT

Mazkur maqolada O'zbekistonda kechayotgan urbanizatsiya jarayonlarining mahalliy iqtisodiyotga ta'siri tahlil qilingan. Urbanizatsiyaning iqtisodiy, ijtimoiy va hududiy jihatlari yoritilgan, jumladan Toshkent, Namangan va Samarqand shaharlaridagi real misollar asosida ularning xizmat ko'rsatish, sanoat va turizm sektorlariga ko'rsatgan ta'siri o'rganilgan. Shuningdek, urbanizatsiyaning salbiy oqibatlari va ularni yumshatish bo'yicha strategik tavsiyalar ham ilgari surilgan. Maqola natijalariga ko'ra, urbanizatsiya mahalliy iqtisodiyotda innovatsion faollik, infratuzilma kengayishi va ish o'rinlari yaratilishiga xizmat qilmoqda.

XXI asrda urbanizatsiya global miqyosda kuchayib bormoqda. Aholining shaharlarga ko'chib o'tishi, yirik shaharlar atrofida yangi aholi punktlarining tashkil topishi iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik sohalarida sezilarli o'zgarishlarga olib kelmoqda. O'zbekiston ham bu jarayondan mustasno emas. Urbanizatsiya milliy va mahalliy iqtisodiyotga bir vaqtning o'zida ham imkoniyat, ham muammo sifatida ta'sir qilmoqda. Ushbu maqolada urbanizatsiyaning O'zbekiston mahalliy iqtisodiyotiga ta'siri tahlil qilinadi

Urbanizatsiya tushunchasi va nazariy asoslari. Urbanizatsiya — bu shaharlar va shaharlashgan hududlarda aholi sonining ortishi, iqtisodiy faoliyatning markazlashuvi, infratuzilma kengayishi va turmush tarzining shahar hayotiga moslashuvi jarayonidir. Jahon Banki urbanizatsiyani “ish o'rinlari, xizmatlar va iqtisodiy imkoniyatlar shahar hududlarida to'planishining natijasi” sifatida ta'riflaydi.

O'zbekistonda urbanizatsiya asosan ijtimoiy-iqtisodiy omillar ta'sirida yuzaga kelmoqda. Shaharlar resurslarga yaqinlik, ish o'rinlari va ta'lim imkoniyatlari tufayli migratsiya markazlariga aylanmoqda.

Urbanizatsiya jarayonining bosqichlari:

- **Dastlabki bosqich (agrar jamiyatdan chiqish)** – shaharlar atrofidagi qishloqlarda sanoat va xizmat ko'rsatish tarmoqlari shakllanadi.

- **Tez urbanizatsiya bosqichi** – infratuzilma kengayadi, aholi zichligi oshadi, uy-joy qurilishi tezlashadi.

- **Barqaror urbanizatsiya** – yashash sifati, ekologiya, raqamli boshqaruv tizimlari asosida “aqlli shaharlar” shakllanadi. [1]

Nazariy asoslar. Urbanizatsiya tushunchasi ijtimoiy va iqtisodiy nazariyalar bilan asoslanadi. Quyida asosiy nazariy yondashuvlar keltirilgan: Modernizatsiya nazariyasi. Bu nazariyaga ko'ra, urbanizatsiya — sanoatlashtirish, iqtisodiy taraqqiyot va texnologik rivojlanishning ajralmas bosqichidir. Uskunalar, transport va aloqa vositalarining rivojlanishi shaharlarni o'sishga majbur qiladi. [2] Markaz va periferiya modeli. Ushbu modelda iqtisodiy faoliyat markazlarda to'planadi va ular periferik hududlarni o'z orbitasiga tortadi. Natijada, markazlarda iqtisodiy o'sish tezlashadi, biroq periferik hududlar zaiflashadi. Shahar tizimi nazariyasi (Christallarning markaziy joylar nazariyasi). Kristallarning ushbu nazariyasida shaharlar iqtisodiy xizmat ko'rsatish markazi sifatida qaraladi. Bu nazariyaga ko'ra, yirik shaharlar kichik aholi punktlari uchun ma'lumot, savdo va transport xizmatlarini ko'rsatadi. Urban aglomeratsiya nazariyasi. Bu nazariyaga ko'ra, shaharlar o'zaro yaqinlashib, bir-biriga tutashgan yirik hududlarni hosil qiladi. Bu jarayon iqtisodiy klasterlashuv, transport integratsiyasi va infratuzilma o'sishiga sabab bo'ladi. [3]

Urbanizatsiya — bu faqatgina demografik o'zgarish emas, balki iqtisodiy va madaniy transformatsiyaning asosiy drayveridir. Urbanizatsiya nazariyalari orqali biz bu jarayonning sabablari va oqibatlarini chuqur tahlil qila olamiz. O'zbekiston sharoitida esa urbanizatsiya milliy va mahalliy darajada muvozanatli rejalashtirilishi zarur.

O'zbekistonda urbanizatsiya jarayonlari. O'zbekistonda urbanizatsiya jarayonlari XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab, xususan, Sovet davrida kuchaygan. 1960–1980-yillarda sanoat korxonalarini va uy-joy massivlari qurilishi hisobiga Toshkent, Farg'ona vodiysi, Samarqand va Buxoro kabi shaharlarda urban infratuzilma kengaya boshladi (Mirkin B.G., 2019). Mustaqillikdan so'ng urbanizatsiya jarayoni bir muddat susaydi, lekin 2000-yildan boshlab yangi uy-joylar, yo'llar, savdo majmualari va xizmat ko'rsatish sohasining kengayishi bilan qayta faollashdi.

Hozirgi holat: asosiy statistikalar. O'zbekiston Respublikasining Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yil holatiga ko'ra:

- **Aholining 51,2 foizi** shaharlarda istiqomat qiladi. [4]

- 2000-yilda bu ko'rsatkich 37% edi, bu esa so'nggi 20 yilda urbanizatsiya jarayoni sezilarli sur'atda kuchayganini ko'rsatadi.

- Urban aholisi soni 19,2 million kishiga yetdi (DSQ, 2024).

- Shaharlar soni – **120 dan ortiq**, ulardan eng yiriklari: Toshkent, Namangan, Samarqand, Andijon, Farg'ona, Qarshi, Nukus.

Urbanizatsiyaga ta'sir qilayotgan omillar:

- **Ichki migratsiya:** Ish izlab shaharga ko'chib kelayotganlar soni yildan-yilga oshib bormoqda. 2023-yilda ichki migratsiya hajmi 240 ming kishiga yetdi.

- **Transport yuklamalari** – avtomobil tirbandliklari va jamoat transportiga talab ortmoqda.

- **Suv va elektr ta'minotida uzilishlar** – tez o'sayotgan hududlarda infratuzilma ortidan yetishmayapti.

- **Ijtimoiy xizmatlar yetishmasligi** – maktab, bog'cha va shifoxonalar soni ko'plab hududlarda talabga javob bermayapti.

Hukumatning urbanizatsiya siyosati. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 3-martdagi PQ-162-sonli qarori bilan "Hududlarni kompleks rivojlantirish strategiyasi" qabul qilindi. Unda quyidagi asosiy yo'nalishlar ko'zda tutilgan:

- Aholi zich joylashgan shaharlar atrofida sun'iy markazlar tashkil etish

- Sanoat va xizmat ko'rsatish klasterlarini rivojlantirish

- Ekologik muvozanatni saqlagan holda uy-joy siyosatini yuritish

- Shaharsozlikning zamonaviy standartlarini tatbiq etish

O'zbekistonda urbanizatsiya jarayoni izchil va ko'lamli tarzda kechmoqda. Bu jarayon iqtisodiy o'sish, xizmatlar tarmog'ining kengayishi va ijtimoiy taraqqiyot uchun qulay zamin

yaratmoqda. Shu bilan birga, muvozanatli rivojlanish va ekologik barqarorlikni ta'minlash urbanizatsiya siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishi bo'lib qolmoqda.

O'zbekistonda urbanizatsiya jarayonlari mustaqillikdan so'ng sezilarli o'zgarishlarga yuz tutdi. 2024 yil holatiga ko'ra, aholining qariyb 51 foizi shahar joylarda istiqomat qiladi. Eng yirik urbanizatsiyalashgan hududlar quyidagilar:

- Toshkent shahri – iqtisodiy markaz, zamonaviy infratuzilmaning rivojlanishi
- Samarqand, Buxoro va Xorazm – turizm asosida urbanizatsiya
- Namangan, Andijon, Farg'ona – sanoat zonalarini hisobiga rivojlanayotgan shaharlar.

Urbanizatsiyaning mahalliy iqtisodiyotga ta'siri. Urbanizatsiya mahalliy iqtisodiyotda eng avvalo ish o'rinlarining ko'payishi orqali o'z aksini topadi. Aholi zich yashaydigan urban hududlarda sanoat, xizmat ko'rsatish va savdo sohalari tez rivojlanib, bandlik imkoniyatlari ortadi. Misol uchun:

- Toshkent, Farg'ona va Andijon viloyatlarida 2023-yilda umumiy ish bilan bandlar soni 7,9 million kishiga yetgan, bu ko'rsatkichning 63% shaharlarda istiqomat qiluvchilarga to'g'ri keladi.

- Urbanlashtirilgan hududlarda kichik biznes va tadbirkorlik rivojlanib, mahalliy mehnat resurslari samarali jalb etiladi. [5]

Infratuzilma va xizmatlar ko'lamining kengayishi. Shaharlashuv jarayoni natijasida transport, energetika, aloqa va kommunal xizmatlar infratuzilmasi rivojlanadi, bu esa iqtisodiy faollikni oshiradi:

- Masalan, Toshkent viloyatining Qibray va Zangiota tumanlarida 2020–2023-yillarda suv ta'minoti va elektr energiyasi tarmoqlari 2,4 barobarga kengaydi.

- Urban infratuzilma rivojlangan joylarda aholi daromadi va iste'mol darajasi yuqorilab, ichki bozor hajmi kengayadi.

Sanoat klasterlari va hududiy ixtisoslashuv. Urban markazlar atrofi sanoat va xizmat ko'rsatish klasterlarini shakllantirish uchun qulay muhit hisoblanadi:

- Namangan, Samarqand, Jizzax viloyatlarida 2022–2024-yillar oralig'ida tashkil etilgan sanoat zonalarida 1 400 dan ortiq kichik va o'rta korxonalar faoliyat yuritmoqda.

- Mahalliy xomashyo bazasi va mehnat resurslaridan foydalanish orqali hududiy iqtisodiyotda sinergiya hosil bo'lmoqda. [6]

Turizm va xizmat ko'rsatish sektori rivoji. Urbanizatsiya hududda turizm va xizmat ko'rsatish sohasining o'sishiga turtki beradi. Samarqand, Buxoro va Xiva shaharlari bunga yaqqol misoldir:

- 2023-yilda Samarqandda 1,6 milliondan ortiq ichki va xorijiy turistlar ro'yxatdan o'tgan, bu 2019-yilga nisbatan 40% ga ko'pdir.

- Turizm bilan bog'liq kichik tadbirkorlik subyektlari soni 2020–2023-yillarda 2,8 barobarga oshgan. [7]

Yangi soliq bazasining shakllanishi. Shaharlar va urban markazlarda iqtisodiy faollikning ortishi mahalliy byudjet tushumlarini oshiradi, ya'ni:

- Soliqqa tortiladigan korxonalar sonining ortishi, aholi daromadlarining oshishi – mahalliy byudjetni mustahkamlashga xizmat qiladi.

- Masalan, 2023-yilda Toshkent shahrining umumiy mahalliy soliq tushumlari 12,5 trln so'mni tashkil etgan, bu 2020-yilga nisbatan 31% ko'pdir.

Mahalliy iqtisodiy tengsizlik va xavflar. Biroq urbanizatsiya jarayonlari hamma vaqt ijobiy natija bermasligi mumkin. Ba'zi urban hududlarda:

- Ijtimoiy va iqtisodiy tabaqalanish ortmoqda
- Norasmiy bandlik va noqonuniy mehnat bozori kengaymoqda
- Uy-joy narxining oshishi past daromadli qatlamlarni siqib chiqarmoqda.

Urbanizatsiya O'zbekistonning mahalliy iqtisodiy tizimida ijobiy siljishlar bandlik, infratuzilma rivoji, soliq bazasi kengayishi, xizmatlar sektorining faollashuvi kabi ko'plab ijobiy omillarni yuzaga chiqarmoqda. Shu bilan birga, iqtisodiy tengsizlik, infratuzilma

yuklamalari, mehnat migratsiyasi muammolari kabi salbiy oqibatlarni ham unutmaslik zarur. Urban siyosatini rejalashtirishda mahalliy ehtiyojlar va ijtimoiy himoya omillari muvozanatda ko'rilmog'i lozim.

Amaliy misollar: Toshkent, Namangan, Samarqand. Toshkent shahri: Urban markaz sifatida iqtisodiy motor. Toshkent shahri O'zbekistondagi eng yirik urban markaz bo'lib, **yalpi hududiy mahsulotning (YHM) qariyb 20 foizini** ishlab chiqaradi. 2023-yilda shahar aholisi 3,1 milliondan oshdi va bu raqam yildan-yilga oshmoqda.

- 2022–2024 yillar oralig'ida xizmat ko'rsatish sektori hajmi 35% ga o'sdi. Ayniqsa, axborot texnologiyalari, logistika va moliya sektorlari bo'yicha yuqori sur'atlar kuzatilmoqda.

- "IT Park" rezidentlari soni 2021-yilga nisbatan 2 barobarga ortib, 1 600 dan oshdi va 25 mingdan ortiq ish o'rinlari yaratildi.

- Toshkent shahri mahalliy byudjetga tushadigan umumiy soliq tushumlarining 27% ini mustaqil ishlab chiqaradi.

Namangan shahri: Sanoat zonalari va ish bilan ta'minlash. Namangan urbanizatsiya jarayonida **sanoat va savdo markaziga** aylangan. So'nggi besh yilda urban infratuzilma kengayib, iqtisodiy faollik oshdi:

- 2020-yilda tashkil etilgan "Namangan iqtisodiy zonasi"da 380 dan ortiq korxonalar faoliyat yuritmoqda, ulardan 65 tasi xorijiy investorlar bilan hamkorlikda tashkil etilgan.

- 2023-yilda shahar sanoat hajmi 8,2 trillion so'mni tashkil etdi, bu 2020-yilga nisbatan 1,6 barobarga ko'pdir.

- Urban markazga aylangan Namangan tumanlarida kichik tadbirkorlik subyektlari soni 2021-yildan beri 48% ga oshdi.

Samarqand shahri: Turizm va xizmatlar sektorining drayveri. Samarqand urbanizatsiya orqali **turizm, madaniyat va xizmatlar sektori asosida iqtisodiy o'sishni ta'minlamoqda:**

- 2023-yilda shaharga 1,6 milliondan ortiq turist tashrif buyurgan. Shulardan 38% xorijiy turistlar bo'lib, bu sektorda 15 mingga yaqin ish o'rni yaratilgan.

- Samarqand xalqaro aeroportining rekonstruksiyasi va "Silk Road Samarkand" mega-loyihasi hududni urban infratuzilma markaziga aylantirdi. Loyihaga \$500 milliondan ortiq investitsiya jalb qilingan.

- Turizm xizmatlari va mehmonxona biznesi umumiy daromadi 2022-yilda 1,2 trillion so'mga yetgan. [8]

Ushbu uch shahar misolida urbanizatsiya jarayonlari:

- Toshkentda — **ko'p funksiyali xizmat sektorini** kuchaytirib,

- Namanganda — **ishlab chiqarish va sanoatni** rivojlantirib,

- Samarqandda — **turizm va xizmatlar sektorini** jonlantirib,

mahalliy iqtisodiyotning turli tarmoqlari bo'yicha katta ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu esa urbanizatsiya O'zbekiston sharoitida faqat aholi zichligining ortishi emas, balki **hududiy iqtisodiyotni transformatsiya qiluvchi asosiy omilga** aylanganini ko'rsatadi.

Xulosa

Urbanizatsiya — zamonaviy iqtisodiy rivojlanishning ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, u mehnat resurslarining qayta taqsimlanishi, infratuzilmaning rivojlanishi, innovatsion faoliyat va xizmatlar sohasi kengayishi orqali mahalliy iqtisodiyotga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston misolida bu jarayon nafaqat poytaxt Toshkentda, balki Namangan, Samarqand kabi hududiy markazlarda ham yangi iqtisodiy imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, urbanizatsiya ortidan kelib chiqadigan demografik bosim, ekologik muammolar va infratuzilma yetishmovchiligi mahalliy iqtisodiyotga salbiy ta'sir ko'rsatmasligi uchun rejalashtirilgan va barqaror yondashuvlar talab etiladi. Shaharlarni boshqarishda raqamli texnologiyalar, yashil iqtisodiyot, mahalliy klasterlar, va ijtimoiy inklyuzivlik kabi omillarni

birlashtirish orqali urbanizatsiya ijobiy natijalar bilan kechadi. O'zbekistonning urbanizatsiya siyosatini hududiy muvozanat, ekologik barqarorlik va mahalliy tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash asosida shakllantirish mamlakatning iqtisodiy salohiyatini yanada kengaytirishga xizmat qiladi. Bu jarayonda davlat siyosati, xususiy sektor va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. (Mirkin, B.G. "Urbanizatsiya va barqaror rivojlanish", 2019)
2. Toshpulatov A. "Urbanizatsiya jarayonining iqtisodiy asoslari", TDYuU nashriyoti, 2020.
3. Karimov B. "Urban aglomeratsiyalar va O'zbekiston", "Iqtisodiyot va innovatsiyalar" jurnali, 2023
4. Davlat statistika qo'mitasi. (2024).
5. Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi. "Hududlarda sanoat zonalari faoliyati tahlili", 2023-yil hisobot.
6. Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi. "2024-yil sanoat zonalari tahlili".
7. Turizm va madaniy meros vazirligi. "2024-yil turizm statistikasi".
8. Samarkand City Development, 2023
9. Мэтякубов, А. Д. (2015). Вопросы оптимизации процесса перехода к информационному обществу. Научные труды Северо-Западного института управления РАНХиГС, 6(1), 90-94.
10. Jonibek, F. (2022). Industrial development and role in the national economy. Бюллетень науки и практики, 8(4), 445-449.
11. Matyakubov, A., & Matrizayeva, D. (2019). SUSTAINABLE ECONOMIC GROWTH WITH INNOVATIVE MANAGEMENT IN UZBEKISTAN. Theoretical & Applied Science, (8), 250-257.
12. Matyakubov, A., & Matrizayeva, D. (2020). Economic Analysis of Industrial Investment Management Efficiency. Bulletin of Science and Practice, 6(7), 251-256.
13. Мэтякубов, А. Д., & Матризаева, Д. Ю. (2022). Основные Направления Привлечения Инвестиций На Промышленные Предприятия.
14. Tuychiyev, A. (2019). THE IMPORTANCE OF DETERMINING PURPOSE AND SPHERE OF AUDIT AND THE ROLE OF INTERNAL AUDIT IN MENEGMENT. International Finance and Accounting, 2018(1), 124.
15. Мэтякубов, А. Д., & Матризаева, Д. Ю. (2020). Экономический анализ эффективности управления инвестициями в промышленности. Бюллетень науки и практики, 6(7), 251-256.
16. Tuychiev, A., & Ismoilkhodjaev, I. (2018). ACCOUNTING OF BUDGET EXTERNAL FUNDS IN THE BUDGET ORGANIZATION AND IMPROVING ITS EFFECTIVENESS. International Finance and Accounting, 2018(4), 6.
17. Мэтякубов, А. Д. (2022). Развитие промышленности и её роль в национальной экономике. In Инвестиции, градостроительство, недвижимость как драйверы социально-экономического развития территории и повышения качества жизни населения (pp. 153-159).
18. Tuychiyev, A. J. (2010). Reflecting Questions On The Reducing Of Accounts Receivable And Account Payable Of Enterprises In The Conditions Of Economic Modernization. European Journal of Business and Economics, 1.

19. Metyakubov, A., & Matrizayeva, D. (2020). Economic Analysis of Industrial Investment Management Efficiency. Bulletin of Science and Practice, 6(7), 251-256.
20. Кутбитдинова, М. И., & Матризаева, Д. Ю. (2022). ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН: ҲУДУДЛАРНИ ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНТИРИШ СТРАТЕГИЯСИ. Central Asian Academic Journal of Scientific Research, 2(5), 506-515.
21. Mambetsaliy o'g'li, F. J. (2022). INNOVATIVE GROWTH OF THE REGION'S BUILDING MATERIALS INDUSTRY USING THE CLUSTER APPROACH. Conferencea, 239-245.
22. Туйчиев, А. Ж. (2018). СТАТИСТИЧЕСКАЯ АУДИТОРСКАЯ ВЫБОРКА В ТЕСТАХ НА СРЕДСТВА УПРАВЛЕНИЯ. In АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА, СТАТИСТИКИ И НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ (pp. 94-106).

